

La fisiocràcia i la seva continuació

Lluís Argemí

Universitat de Barcelona

Departament d'Història i Institucions Econòmiques

Facultat de Ciències Econòmiques i Empresarials

Diagonal, 690. 08034 Barcelona

argemi@eco.ub.es

Resum

La fisiocràcia, primera escola de pensament econòmic, va néixer a França a mitjan segle XVIII. Els seus dos primers impulsors foren François Quesnay i el marquès de Mirabeau, dos personatges de la cort de Lluís XV. El *Tableau Économique*, publicat per Quesnay l'any 1757, fou el document fundacional de la fisiocràcia. El terme significa «govern de la naturalesa» i fou inventat per Dupont de Nemours. Els pensadors d'aquest moviment partien d'una visió racionalista del món. Es fixaven en l'ordre natural de les coses i per ells únicament l'agricultura era productiva, ja que el comerç transforma, però no produeix. Els fisiòcrates tenien una concepció física del procés econòmic i per això les altres activitats econòmiques que no fossin l'agricultura eren estèrils. Calia fer una reforma agrària a la França del segle XVIII per transformar les explotacions petites en grans i millorar la productivitat.

Paraules clau: fisiocràcia, economia, Quesnay, Mirabeau, Lavoisier, agricultura, França, ordre natural.

Resumen. *La fisiocracia y su continuación*

La fisiocracia, primera escuela de pensamiento económico, nació en Francia a mediados del siglo XVIII. Sus dos primeros impulsores fueron François Quesnay y el marqués de Mirabeau, dos personajes de la corte de Luis XV. El *Tableau Économique*, publicado por Quesnay en el año 1757, fue el documento fundacional de la fisiocracia. El término significa «gobierno de la naturaleza» y fue inventado por Dupont de Nemours. Los pensadores de este movimiento partían de una visión racionalista del mundo. Se fijaban en el orden natural de las cosas y para ellos únicamente la agricultura era productiva, pues el comercio transforma, pero no produce. Los fisiócratas tenían una concepción física del proceso económico y por esto las otras actividades económicas que no fueran la agricultura eran estériles. Convenía hacer una reforma agraria a la Francia del siglo XVIII para transformar las explotaciones pequeñas en grandes y mejorar la productividad.

Palabras clave: fisiocracia, economía, Quesnay, Mirabeau, Lavoisier, agricultura, Francia, orden natural.

Abstract. *The physiocracy and its continuity*

This article describes the birth of the physiocracy in the XVIIIth century France, considering it as the first worldwide school of economic thought.

Key words: physiocracy, economic thought, Quesnay, Mirabeau, Lavoisier, France.

Sumari

1. Els fisiòcrates: context social i personal	3. L'herència dels fisiòcrates
2. La teoria econòmica dels fisiòcrates	Bibliografia

1. Els fisiòcrates: context social i personal

La fisiocràcia, la primera escola de pensament econòmic de la qual tenim coneixement, va néixer un dia de juliol de l'any 1757, quan dues personalitats es varen trobar a l'entresòl del Palau de Versalles, on vivia Madame de Pompadour, l'amant del rei Lluís XV. El primer, Quesnay, era el metge de l'amant del rei; el segon era un gran noble provençal, el marquès de Mirabeau. La discussió que varen tenir girava entorn d'un tema concret: què és causa i què és conseqüència, si considerem riquesa i població. L'actitud mercantilista, típica fins aleshores, deia que com més població, més riquesa, i la població, era, doncs, causa de la riquesa. Aquesta era la postura de Mirabeau, mentre que Quesnay no compartia aquesta visió, i defensava que no és la població la causa de la riquesa, sinó que la riquesa permet l'augment de la població. Quesnay va convèncer Mirabeau i a partir d'aquell moment va començar la creació de l'Escola Fisiòcrata, entenent aquesta com a grup, secta o partit.

François Quesnay era fill d'una família de petits propietaris rurals a Merè, una regió al sud-oest de París, prop de Versailles. Va aprendre a llegir amb l'obra *Agriculture et maison rustique*, de Charles Estienne i Charles Liebaut, un clàssic francès de l'agricultura, i la tècnica agrícola fou una cosa que sempre el va preocupar. Va anar a la universitat, on estudià cirurgia. En aquell temps, encara cirurgians i metges eren dues professions separades i en competència, atesos els orígens diferents de les dues professions. Els cirurgians eren metges aplicats menys preocupats pels aspectes filosòfics del cos humà, mentre que els metges eren filòsofs del cos humà. Quesnay, però, després d'estudiar cirurgia, va tirar més cap a la medicina. Els seus protectors nobles, que tenien influència a Versalles, el van aconsellar com a metge particular de Madame Pompadour i, arribat el moment, es va traslladar a viure a palau.

Això li va donar una certa bona posició, amb la qual molta gent buscava el seu favor per intervenir davant del rei. Bén aviat, després d'arribar a Versalles, va començar a tenir unes certes amistats entre els cercles intel·lectuals de París, com eren Diderot i D'Alembert, fundadors i editors de l'*Encyclopédie*, que li van demanar que escrivís els articles d'economia de l'obra.

Dels seus coneixements d'agricultura i d'allò que havia après de cirurgia (especialment s'havia interessat per temes de la circulació de la sang), va començar a elaborar una visió de l'economia com un cos humà on hi ha un lloc on es crea la sang, que és l'agricultura, i uns circuits econòmics per on es reparteix, com les venes i artèries. Els primers esquemes coneguts d'aquesta visió formen el *Tableau Économique*, realitzat el 1757 (François Quesnay, 1958).

Victor Riquetti, marquès de Mirabeau, era un gran noble provençal amb el més pur sentit de la paraula: autòcrata, antipàtic, explotador de qualsevol persona que

estigués sota la seva jurisdicció i defensor de tots els drets feudals que pogués. Tanmateix, tenia certs interessos amb la renovació política de França, renovació en un determinat sentit, ja que era una persona prou conscient per saber que si la noblesa volia recuperar privilegis, havia d'aprendre ben bé allò que diu que «qui paga mana», i, per tant, havia de transformar-se el sistema impositiu de França, recaient principalment sobre l'aristocràcia, a fi que aquesta tingués el dret a manar. S'avergonyia dels aristòcrates que s'aprofitaven de les exaccions fiscals, perquè deia que, d'aquesta manera, el que feien era abandonar la idea de tenir poder polític. El que volia era tornar a manar com a aristòcrata i reconstituïr òrgans provincials de govern per a la mateixa aristocràcia, però això tenia un cost, el que el sistema impositiu recaigués principalment en els aristòcrates que fins aleshores tenien exaccions.

Va escriure una obra que el va fer famós, *L'ami des hommes ou Traité sur la population* (1756) que, ja que contenia una lleu crítica general a la política econòmica del govern i tingué dificultats amb la censura, ràpidament adquirí molta fama. La seva obra s'havia transformat en un *best-seller*, i ell, en un autor de fama, a qui la gent deia «amic dels homes».

L'obra, llegida ara en retrospectiva, és un plagi de l'obra de Cantillon d'*Assaig sobre la naturalesa del comerç en general* (1755). Mirabeau tenia a les seves mans un escrit de l'obra de Cantillon, precursor de tota l'economia política i banquer que va viure a París, Londres i Barcelona (perquè era el pagador de les tropes angleses que competien amb els francesos l'any 1714). Algú va cremar casa seva i morí a l'interior, però varen quedar un o dos manuscrits d'una obra seva repartits que quan es va publicar va tenir molt d'èxit dins la història del pensament. Mirabeau en tenia un exemplar del manuscrit i el va plagiar totalment.

La discussió entre Quesnay i Mirabeau va acabar quan Mirabeau es va convèncer i va trobar el seu camí de Damasc, amb la qual cosa es convertí en el més fidel deixeble de Quesnay. L'escola havia nascut: tenien un mestre, un deixeble i una doctrina. A partir d'aquí va començar la seva activitat, que es va desenvolupar en tres camps (Weulersse, 1968).

Un primer camp era el d'elaboració de la teoria i divulgació d'aquesta. Això ho van començar a fer a partir de la publicació d'una segona part d'aquest *Tractat de la població*, però també van col·laborar perquè Quesnay continués els articles que va començar a publicar a l'*Encyclopédie*. De fet, els articles d'economia de l'*Encyclopédie* comencen des de la lletra A parlant de tot el saber conegut, i Quesnay va col·laborar a la E en temes de filosofia, a la F en temes d'economia, a la G hi col·laborava amb l'aportació de Mirabeau, a la H va fer l'article «Hommes», encara que aquest no es publicà, i a la I hi havia l'article «Impostos», que tampoc no es publicà, perquè ben aviat s'acabà la subvenció del rei i també el favor que tenia Quesnay per part dels altres intel·lectuals. Al mateix temps, s'arribà a la caiguda de l'escola.

El segon camp d'actuació, com tota escola, era buscar nous deixebles. El tipus de gent que buscaven, i és aquí on es veu quelcom més que una escola, eren adeptes en llocs de responsabilitat econòmica o política, administradors, gent que estigués convençuda de les seves visions, però que a més estigués dedicada a la actuació

pública i volgués tirar endavant les propostes a partir de llocs de responsabilitat. Com a deixebles, s'hi varen incorporar Dupont de Nemours (origen de la gran empresa química americana), el qual es va dedicar a les feines d'impressió i divulgació, execució de revistes..., i va ser ell el responsable de les revistes dels fisiòcrates, primeres revistes científiques en el sentit modern. Dupont era el més sectari de tots, tan sectari fins al punt de censurar despòticament articles dels altres i obligar que sols hi hagués una sola postura. A més, deia que tots els membres de la fisiocràcia, encara que no entenguessin cap teoria, havien de defensar allò que deia qualsevol altre membre de la mateixa.

Un altre deixeble fou Mercier de la Rivère, que havia estat governador de Martinica, i que, en retornar a França amb una certa àuria d'administrador, els caps li van encomanar les feines d'elaborar la teoria política dels fisiòcrates, que també n'és una part important de la seva visió social.

Entre 1756 i 1766, tothom parlava de la fisiocràcia i també hi havia la moda agrarista a tot el país: la gent havia redescobert l'agricultura i, per tant, tot el que proposaven els fisiòcrates que intentava enriquir l'agricultura anava d'acord amb el que la gent havia començat a pensar. Voltaire ho va fer amb poemes, uns altres, amb teatre i finalment la gent va retornar a pensar en temes agrícoles, per això els fisiòcrates van agafar un bon moment. Ben aviat, però, i per una sèrie de raons (el seu dogmatisme, l'existència d'altres grups de poder interessats a gaudir de la seva posició d'influència dins la Cort), van començar a perdre tots els favors polítics i les seves possibilitats d'influència i se'ls van anar limitant fins i tot les seves possibilitats de publicació.

Més tard, vers el 1774, van tornar a ressorgir parcialment a partir de la protecció d'Anne Robert Jaques Turgot, ministre de finances i amic dels fisiòcrates, també membre d'un grup de pressió que intentava imposar les seves idees polítiques al govern de la nació, però ho feia a partir d'una visió que no era tan estrictament agrarista, i, per tant, pensava més en termes de productivitat del treball, no únicament de l'agricultura. Turgot va ser primer ministre durant dos anys (1774-1776) i va liberalitzar el comerç de gra, però això coincidir amb dos anys de mala collita que feren augmentar excessivament el preu del blat. Es va atribuir aquest fet a les mesures de Turgot i es va organitzar el que se n'ha dit a la història de França «la guerra de les farines», que va acabar amb la carrera política de Turgot.

Quesnay va morir el mateix any de la pujada de Turgot al ministeri (1774), i després de la seva caiguda (1776), poc més es va parlar d'ell i de les seves teories. Ràpidament, la fisiocràcia va ser oblidada, tot i que, com veurem després, molts dels seus conceptes van ser recollits d'una forma o altra per part de l'anàlisi econòmica dominant, principalment per Adam Smith, un dels pocs autors que en el segle posterior a la mort de Quesnay va valorar positivament els fisiòcrates. Van passar així cent anys essent uns personatges oblidats, fins que Marx i altres autors els recuperaren de l'oblit.

El terme *fisiocràcia* va ser inventat per Dupont i significa «govern de la naturalesa». En la seva intenció, la fisiocràcia era una alternativa a allò que aleshores estava de moda, la filosofia. Diderot i D'Alembert es deien a si mateixos filòsofs, gent que aplicava la raó a qualsevol tipus de coneixement humà, i que per això van

començar una recopilació del coneixement humà amb la nova visió racional. La fisiocràcia era una alternativa en part a la filosofia, perquè intentava ser també una nova visió dels fenòmens d'allò que avui en diríem «ciències socials». Els fisiòcrates aplicaren la idea que existeix una llei natural que regeix l'ordre social, i per tant la seva ciència era com una filosofia, ja que no es parlava d'una matèria concreta, sinó d'una manera d'apropar-se als fenòmens reals. Però, en qualsevol cas, uns i altres, filòsofs i fisiòcrates, formen la Il·lustració com a moviment intel·lectual de renovació del pensament, que vol crear un estat d'opinió favorable al tipus d'ordre polític en el qual ja no és l'aristocràcia qui mana, sinó la burgesia, i, per tant, favorable al que serien els canvis de la Revolució Francesa. De fet, molts dels principis de la fisiocràcia els van acabar aplicant els governs revolucionaris de França. Això pot semblar contradictori amb el fet que un dels fundadors era un aristòcrata que volia recuperar precisament els vells temps. De fet, però, tot el moviment de la Il·lustració estava impregnat de dos components: burgesos revolucionaris que volien canviar l'Antic Règim en un sistema més democràtic, més obert i més racional, i aristòcrates reformistes que, com el príncep de Lampedusa, aquell personatge de la novel·la *El Guepard* per a qui més val que alguna cosa canviï perquè tot quedi com estava abans.

Un segon element que cal tenir en compte és que en els fisiòcrates es relaciona aquest context intel·lectual amb un context polític més explícit, com és la Guerra dels Sis Anys, primer precedent de la independència americana, una guerra entre França i Anglaterra que es va lluitar a Amèrica, amb la participació d'Espanya com a aliada francesa. Això va donar lloc a una crisi financera i fiscal important, primer gran problema que els fisiòcrates volien resoldre. La visió principal de l'Estat és més riquesa per poder tenir més ingressos, més impostos, i en aquest aspecte, els fisiòcrates hi volien incidir (Meek, 1968).

2. La teoria econòmica dels fisiòcrates

Els principis fisiòcrates poden resumir-se en l'esquema següent:

Evidència	Ordre natural	Agricultura únic sector productiu	Producte net	<i>Tableau Économique</i>
Educació	Despotisme legal	Transformació agrícola	Impost únic	Llibertat de comerç
(Grande culture Petite culture)				

La línia superior inclou els conceptes teòrics, mentre que la línia inferior és la que parla de les mesures de política econòmica, conseqüència dels primers. Quatre conceptes dels quals els primers no estan en l'àmbit de l'economia, sinó en l'àmbit de la filosofia i de la política, i els darrers són els que interessen més per l'economia.

Els fisiòcrates partien d'una determinada teoria del coneixement que demostra la seva visió racionalista del món, per contraposició al que era la teoria més normal proposada a l'altre costat del canal, una visió més empírica a partir de la qual el coneixement era únicament coneixement pels sentits i que podia portar a afirmar que aquest era pura estadística, recopilació de fets, de visions. Com hem dit, a aquesta visió empirista s'hi oposava la visió francesa, racionalista, per la qual Déu va posar tot el coneixement en el cervell humà i el que ha de fer l'home és introspecció, anàlisi i racionalització d'aquest coneixement.

El concepte d'«evidència» era un concepte agafat de Malebranche, però que ja tenia un toc d'observació. Si un es fixa en la realitat, pot veure que aquesta està d'acord amb les idees innates que Déu ha posat en el cervell humà, i des de la racionalització es pot arribar a comprendre la realitat exterior. Mitjançant els sentits es tenen sensacions, però el coneixement és donat a partir del concepte d'evidència (François Quesnay, 1968). A partir d'aquesta evidència es constata que a la naturalesa, tant física com social, existeix un ordre natural, que té unes lleis pròpies, que fan que la naturalesa social funcioni d'una determinada manera i, a més a més, que aquest funcionament natural sigui bo.

El concepte d'ordre natural l'agafaven dels naturalistes i metges dels segles XVI-XVII, i en generalitzar creien que, de la mateixa manera que hi ha lleis naturals, com la de la gravetat, en els fenòmens socials hi ha unes altres lleis que funcionen independentment de la voluntat del govern i de les persones (Mercier, 1910).

Els fisiòcrates obtenien una política concreta de cada concepte teòric. Van ser els primers a diferenciar una sèrie de conceptes teòrics i basar les seves propostes de política en aquests. La primera proposta política que sorgia a la idea d'ordre natural, era que el sistema polític havia de ser un sistema que ells van qualificar com a «despotisme legal». El que volien dir amb aquest terme era que el monarca sols havia d'observar quines eren les lleis naturals existents en l'ordre social, escriure-les i traduir-les així en lleis positives. Aquestes lleis positives havien d'aplicar-se despòticament, i per tant, pels fisiòcrates, el terme de «despotisme legal» estava relacionat amb l'imperi de la llei, la qual havia de ser autoritària perquè s'havia d'aplicar (Eltis, 1999). No creien en la divisió de poders i criticaven Montesquieu, ja que deien que no era necessari cap equilibri de poder entre legislatiu, executiu i judicial. Per a ells, legislatiu i executiu es confonien, perquè ja existien unes lleis naturals i no calia legislar. El que calia era desvetllar les lleis naturals i posar-les per escrit. Això va fer que fossin molt criticats a França, però que tinguessin una gran difusió als països de l'Europa de l'Est.

En el punt següent, dins de l'ordre natural de les coses, hi ha un fet evident: únicament l'agricultura és productiva, ja que el comerç transforma i no produeix. La interpretació que sorgeix llegint els fisiòcrates és que, amb les matisacions que hi posaven a posteriori, aquesta idea tenia un significat molt diferent del que molts dels intèrprets actuals diuen. La interpretació més normal és dir que els fisiòcrates estaven equivocats perquè pensaven únicament en termes físics: per exemple, una vaca dona dos vedells i un gra de blat dona una espiga, per tant, hi ha una multiplicació, una creació, amb un increment net de matèria física, de manera que si hom assigna un valor a aquesta matèria física, hi ha un increment net de valor. Però si

s'analitza la feina de l'artesà, d'un metre de teixit en surt una casaca, no en surten dues, i per tant no hi ha multiplicació, sinó tan sols transformació. Segons aquesta interpretació, els fisiòcrates tenien una concepció «física» del procés econòmic, i per això totes les altres activitats econòmiques que no fossin l'agricultura eren estèrils.

En canvi, si fem una anàlisi més profunda, podem realitzar les matisacions següents. Una primera matisació faria referència a les seves afirmacions teòriques. Els fisiòcrates afirmaven que no tota l'agricultura era productiva, i distingien entre una agricultura a petita escala feta per aparcers dels grans nobles, i l'agricultura a gran escala feta per arrendataris de grans finques. La primera agricultura, que es feia sense mitjans, sense capital, sense bestiar, no era productiva; en canvi, el segon tipus d'agricultura, feta per arrendataris que eren empresaris, capitalistes, que hi posaven diners, que feien avenços en forma de capital i hi aportaven bestiar i maquinària, sí que era productiva. No tota l'agricultura era productiva, sinó únicament un cert tipus d'organització agrícola. Malgrat tot, sempre admetien que els altres sectors no creaven riquesa, tan sols la transformaven.

Una segona matisació fa referència a la situació de França en aquells moments. França era un país on, pel que fa a la creació de riquesa, el 90% o més corresponia al sector agrícola. Per tant, hom podia tenir la certesa que tota possibilitat de creació de riquesa estava en el sector de la majoria: l'agricultura.

En tercer lloc, els altres sectors estaven organitzats en base a petites unitats que, igual que la petita unitat agrícola, no creaven riquesa. I, en canvi, aquella part de l'agricultura modernitzada en termes de grans arrendataris, grans empreses, amb un ús exhaustiu de maquinària i de tècniques modernes d'explotació agrícola, tot i que fos limitat geogràficament al nord de França, era l'únic sector que havia començat a fer una transformació, que havia augmentat la productivitat. De totes maneres, per als fisiòcrates, tampoc les grans unitats industrials creaven riquesa. En conjunt, però, aquest fet ens permet dir que no era tan equivocada la seva interpretació de productivitat lligada a l'agricultura. D'aquesta idea, n'extreien la necessitat de realitzar una reforma agrària, ja que, per augmentar la riquesa, es tractava de transformar les petites explotacions de pagesos pobres, explotades pels aristòcrates, en grans explotacions d'empresaris capitalistes que hi invertien diners i que obtenien un rendiment, i per tant, no es tractava de dividir sinó d'ampliar, de concentrar.

Un altre concepte teòric de l'esquema era el de producte net, o el que avui en diríem «excedent» (Cartelier, 1976). En el cas dels fisiòcrates, aquest excedent únicament sorgia de l'activitat agrícola a gran escala. En conseqüència, era un excedent que sols es podia aconseguir a partir d'inversions de capital. Definien, així, tot un marc econòmic que sols es donava a França en el seu moment a l'agricultura. L'únic productiu per a ells era allò organitzat d'una manera capitalista, i amb això sembla correcta la interpretació que Marx feia dels fisiòcrates, ja que la productivitat es manifesta amb el producte net, o excedent, del qual Marx en deia «plusvàlua», que no tenia origen en la terra, sinó en el treball explotat aplicat a aquesta.

La política econòmica que es concretava a partir del concepte de producte net, plantejava que era necessari fer una reforma fiscal que eliminés totes les dobles

imposicions i que únicament es gravés el producte net. Aquest producte net el rebia el propietari de la terra del pagès en concepte d'arrendament, i per tant s'havia de modificar el sistema fiscal de manera que gravés únicament a les rendes percebudes pels propietaris de la terra. Però no tan sols això, calia també una eliminació de tots els privilegis que tenia l'aristocràcia quant a pagaments d'impostos, i això sí que era realment revolucionari, ja que comportava anar contra la base de l'Antic Règim.

L'últim concepte de l'esquema seria el del *Tableau Économique*. El producte net que es creava a l'agricultura havia de vivificar tot el cos econòmic a partir d'uns intercanvis que funcionaven si hi havia llibertat d'actuació econòmica, intercanvis que es van descriure en forma de taules econòmiques. Aquesta era una explicació de com circulava amb llibertat de comerç la riquesa per tot el cos, i d'aquí n'extreien els fisiòcrates una política econòmica molt concreta i que per a alguns era l'element bàsic pel qual s'havia de valorar els fisiòcrates: la política liberal. L'esquema de circulació de les riqueses que el *Tableau Économique* representa podia venir de l'esquema que en aquells moments es tenia de la circulació de la sang feta per Harvey, ja que l'especialitat de Quesnay com a cirurgià era precisament aquesta (Foley, 1973).

Qualsevol liberal actual (liberal en termes econòmics) el que valora d'Adam Smith o dels fisiòcrates no és tant el contingut analític, sinó el fet que eren partidaris d'una llibertat de comerç (evidentment en un cert context mercantilista amb limitacions d'un govern autoritari). És veritat que eren liberals i en aquest sentit clamaven per la llibertat en el camp econòmic, però no en el polític, i per això s'haurien de qualificar de conservadors. Però no crec que aquest sigui l'element o el descobriment central i, en tot cas, sí que cal dir que la forma com explicaren com la llibertat econòmica ajudava a crear un ordre natural, dins del qual hi havia uns intercanvis a partir dels quals es distribuïa la riquesa, és molt millor que la d'Adam Smith.

En el *Tableau Économique*, els fisiòcrates presentaven l'economia en tres sectors productius que alhora eren classes socials: els agricultors, els propietaris de les terres i la classe estèril, de comerciants i artesans. Les transaccions entre els tres sectors, quantificades, permetien veure el paper de cadascun i alhora apunten al fet que convenia mantenir un determinat equilibri, a fi que el sistema es reproduís de la forma millor per maximitzar l'excedent disponible. Aquest excedent era el que permetia un procés de desenvolupament econòmic que permetria a França competir amb Anglaterra, en un moment en el qual aquesta començava el seu camí cap a la supremacia comercial i industrial.

3. L'herència dels fisiòcrates

La primera interpretació dels fisiòcrates va ser la d'Adam Smith, el qual els va descriure a la *Riquesa de les nacions*, com els economistes que havien arribat més a prop de la veritat. Smith va conèixer els fisiòcrates en un viatge a França i en va assumir algunes idees, no tan sols la de llibertat d'actuació econòmica que genera equilibri, sinó també la de capital necessari per realitzar un procés productiu, de

reproducció i reinversió de la producció per mantenir el nivell de producció. Fou a través de Smith que moltes idees dels fisiòcrates passaren a la línia principal de desenvolupament del pensament econòmic, tot i que sovint oblidant el seu origen.

Després de Smith, tothom va oblidar els fisiòcrates, i els pocs esments que se'n troben són per criticar-los. Els economistes francesos del segle XIX, com J. B. Say, únicament en parlaren potser per un nacionalisme científic (eren francesos, tot i que estaven equivocats). Els economistes d'altres nacionalitats ho feren sols per dir que la seva via era incorrecta. Només alguns autors en feren una valoració correcta: el conservador Tocqueville veié que les propostes dels fisiòcrates foren les que la Revolució Francesa va aplicar a les darreries del segle XVIII (Tocqueville, 1973). No fou fins cent anys després amb un altre autor, Marx, que recuperaren un lloc central en la història del pensament econòmic. Marx, després de llegir pràcticament tots els autors importants de la història del pensament econòmic, va veure que els fisiòcrates van ser els creadors d'allò que avui en diem l'«anàlisi econòmica» i, a més, van ser els primers a exposar una sèrie de conceptes que avui són tan evidents com ara: excedent, reproducció i necessitat d'avenços de capital per a producció, entre d'altres. Però després de Marx, la interpretació normal dels fisiòcrates és que aquests tenien un únic concepte correcte, el seu liberalisme, tota la resta era errònia.

Actualment, afortunadament, la interpretació dels fisiòcrates ha variat bastant en certs sentits, i se'ls ha donat una altra dimensió. Els fisiòcrates, a part de ser els primers de basar una política econòmica en una teoria econòmica van aportar tres coses. Primer, un conjunt de conceptes articulats d'anàlisi econòmica, centrats al voltant del *Tableau Économique*. Hi ha conceptes previs, com ara avenços de capital, reproducció i producte net, i a partir d'aquests tres conceptes es produeixen un seguit d'intercanvis que generen una situació d'equilibri en creixement. Tot i que aquests conceptes han variat actualment de nom, en queden unes definicions molt similars a les que ells proposaren, i ho feren de forma precisa (i cal afegir-hi, dogmàtica, cosa necessària quan es creen conceptes nous). En segon lloc, hi ha un conjunt articulat i coherent de mesures de política econòmica i de la forma com aquestes s'han de prendre, és a dir, la idea d'establir un sistema polític que tingui una política econòmica determinada basada en una reforma agrària, en l'afavoriment de grans unitats agrícoles, amb impost únic i amb llibertat de circulació de béns i d'actuació dels agents econòmics. En tercer lloc, hom pot donar una interpretació global a aquest conjunt de mesures de política econòmica que defensaven, una estratègia alternativa al desenvolupament. Els fisiòcrates van viure en un moment en què les tensions entre França i Anglaterra eren fortes, però eren unes tensions de caire competitiu, no bèl·lic. Anglaterra era un país que havia començat des d'un nivell d'organització urbana relativament elevat, i que ja havia fet passes molt importants en el procés d'industrialització. França era un país agrícola on part de l'agricultura s'havia modernitzat. La idea que s'estenia a França en observar els seus veïns era una espècie «d'anglomania», per la qual calia desenvolupar la indústria com a Anglaterra o, en altres paraules, desenvolupar l'economia amb una estratègia industrialista.

El que van fer els fisiòcrates, en canvi, va ser proposar un conjunt de mesures de política econòmica basades en una determinada anàlisi econòmica o teoria

econòmica, que pressuposava una estratègia de desenvolupament completament diferent. Era una estratègia de desenvolupament econòmic, capitalista, basada en l'agricultura, amb la qual es volia rendibilitzar al màxim el sector que a França era ric, l'agricultura, reinvertint al màxim els seus beneficis, per arribar a exportar el màxim de productes agrícoles, i fins i tot per poder-se oposar a Anglaterra en aquell moment. Amb això no van tenir èxit, segurament perquè ningú no se'ls va creure, ja que aleshores com ara, la idea d'un procés de desenvolupament basat en la indústria era la més generalitzada i la que acabaria imposant Smith. L'estratègia que es va seguir a França i a tot el continent fou no la de basar-se en l'agricultura i el liberalisme, sinó en el proteccionisme, i així crear una indústria suficient per poder competir amb l'anglesa.

Però el conjunt dels tres punts, política econòmica, teoria econòmica i estratègia de desenvolupament econòmic, si més no perquè són susceptibles de visió i aplicació amb temps de crisi ecològica i per països amb agricultures més o menys importants, val la pena dir que són bastant més moderns del que molta gent es pensa. I aquesta és la riquesa dels fisiòcrates en el moment actual.

Però, de fet, hi ha un altre element que convé tenir en compte. De forma inconscient a vegades, molts dels conceptes dels fisiòcrates s'havien incorporat al cos principal de l'economia de l'escola clàssica, a través de Smith, o d'altres autors, oblidant el seu origen. En bona mesura, l'economia política del segle XIX deu moltes coses als fisiòcrates. Fins i tot per a aquells que concebessin l'economia com el complement del liberalisme econòmic, se'ls pot dir que Mirabeau és autor d'una frase que expressa la idea de la mà invisible de Smith amb una metàfora tan rica o més: «La màgia d'aquesta societat és que tothom treballa pels altres creient-se que treballa per a si mateix».

Finalment, els fisiòcrates proporcionaren instruments d'anàlisi econòmica que, tard o d'hora, foren recuperats per d'altres autors. La seva gràfica del *Tableau Économique* inclou una visió del mecanisme multiplicador de la despesa, que es transforma en ingrés, i que es torna a transformar en despesa, que Keynes també faria servir, tot i que no es pot dir que els fisiòcrates l'hi proporcionessin. En canvi, sí que podem dir que la visió simplificada del *Tableau Économique*, que representa les interdependències econòmiques dels diferents sectors de l'economia, foren el punt de partida de la taula *input-output*, instrument que el premi Nobel Leontiev elaborà com a eina de planificació econòmica, però també de descripció global d'una economia (Phillips, 1955).

Però hi ha un camp de la seva herència que no s'ha desenvolupat prou. Convé recordar que els punts de partida de Quesnay eren científics (com a cirurgia i metge), i que en la seva concepció hi havia una col·laboració fèrtil entre principis naturals i principis socials, que va transmetre a alguns dels seus continuadors. Aquesta és la línia de pensament que enllaça Quesnay i els fisiòcrates amb Lavoisier, i que cal desenvolupar una mica.

Pels fisiòcrates, l'ordre natural físic i l'ordre natural social estaven regits per lleis naturals inevitables, i en el cas de l'economia es podia veure una certa relació entre els dos tipus de lleis. En efecte, els processos productius eren processos naturals, i la seva expressió econòmica era un procés en canvi, social. Però les lleis de

la producció, física, tenien una contrapartida en les de la producció econòmica. Una de les lleis importants de la producció física, que fou llançada per primera vegada pels creadors de la teoria química del *flogist*, Becher i Stahl, era la de la invariabilitat de la matèria en les reaccions químiques: la suma dels components i dels resultants havia de ser la mateixa. Per això, el seu element central, que es despenia en l'oxidació, el *flogist*, hauria de tenir un pes negatiu, punt crucial que va portar a la seva fallida.

Les concepcions científiques dels fisiòcrates presenten a vegades idees de ciències naturals, però de forma intuïtiva. I en algun moment apareixen concepcions en què la idea de la invariabilitat de la matèria es pot intuir. En canvi, en economia no hi ha invariabilitat, sinó creació, almenys, com hem dit, a l'agricultura. Aquesta creació, el producte net, seria un *output* econòmic que no tindria contrapartida en un *input* físic i, dins de l'esquema científic fisiòcrata, cauria en el camp de la metafísica. Però no és el cas. Les obres de Quesnay permeten veure com l'*input* corresponent són aquells factors de producció que no es comptabilitzen econòmicament perquè són béns lliures: l'aire, l'aigua o, en definitiva, la natura. És la natura la que proporciona el producte net. Aquesta idea apareix molt més clarament en l'obra de Lavoisier, que de fet es dedicà a l'economia a partir dels conceptes comptables dels fisiòcrates (Lavoisier, 1988).

Antoine Laurent Lavoisier, fill d'una família acomodada, va estudiar lleis i ciències, i molt aviat va començar a especialitzar-se en l'últim camp. Va viatjar pel país per recollir les dades per a una descripció completa de les regions de França. El seu objectiu era el d'examinar els aspectes naturals de les distintes regions, com ara la geologia i la botànica, i també els aspectes socials, com ara l'economia i la demografia. Va ser membre de la Ferme Generale, el cos encarregat de la recaptació, i va romandre allí durant els ministeris de Turgot i de Necker, sota els quals la Ferme va començar els seus esforços per eliminar la corrupció.

Lavoisier ja havia llegit l'article «Expansibilité» de Turgot, i això l'havia llançat en la seva investigació química, però el 1775 Turgot com a ministre li va demanar la seva col·laboració, igual que a d'altres científics i intel·lectuals com ara Condorcet, Lagrange i Laplace. Lavoisier va treballar en la Régie des Poudres (organisme encarregat de la producció de pólvora), on la seva dedicació i els seus èxits van ser tals que es va dir que els triomfs dels exèrcits francesos en les guerres revolucionàries podien ser deguts, en part, a la qualitat superior de la pólvora que Lavoisier va desenvolupar. Al mateix temps, es va dedicar a l'atenció de la seva finca, i en va portar una comptabilitat i una observació precisa que més tard va publicar.

Com a químic, es va especialitzar en la química pneumàtica, un nou camp que va sorgir amb el descobriment de diferents «aires» o gasos. De fet, va ser ell qui va establir la metodologia del camp millorant-ne les eines bàsiques: primer, el mètode per obtenir els «aires específics» en cambres tancades, i segon, i més important, una balança de precisió per pesar-los. Es diu que aquest últim avenç va ser crucial en la seva investigació. Però també va aplicar la seva mentalitat científica als seus dos altres camps d'interès: l'agronomia i l'economia política. Lavoisier va sostenir dos principis d'importància particular: en primer lloc, el principi de conservació de massa, segons el qual la massa dels components d'una reacció quí-

mica han de ser iguals a la massa dels resultants. Aquest principi s'havia usat almenys per químics des de Johann Joachim Becher. El segon principi és de caire metodològic: mesura atentament i evita el mesurament doble; compara el que entra i el que surt en cada reacció, com es faria en qualsevol full de comptabilitat. Per abreujar, una comptabilitat exacta en cada pas d'un procés. Els dos principis, els de la balança i els del balanç, eren les eines bàsiques de Lavoisier (Bensaude, 1991).

Com a agricultor pràctic, va mantenir els principis bàsics perfilats anteriorment i es van publicar els resultats dels seus experiments en agricultura el 1787. Però, desgraciadament, aquests resultats es donaven en forma general, agregada. Els únics resultats quantitatius tenien lloc en grans nombres: la relació entre collita i llavor era de 5 a 1, i es distribuïa en tres parts, una per a l'hisendat, una per a l'Estat i una per a l'agricultor, fins i tot les llavors. O en altres termes, un capitalista que invertia en l'agricultura rebia només el 5% del seu capital circulant; el nivell alt de tipus d'interès feia que els rics no invertissin en l'agricultura, de forma que el sector romania estroncat. Les seves propostes no eren noves, i de fet eren compartides per la majoria de reformadors agraris del seu temps: els arrendaments llargs, els impostos baixos, més crèdits, i així successivament. Però Lavoisier mostrava un coneixement complet del sector, tant macroeconòmic com microeconòmic.

El tercer pas en el treball de Lavoisier, síntesi dels dos anteriors, encara és més interessant. L'Assemblea Nacional va crear un comitè per estudiar la base del nou sistema impositiu, i les idees bàsiques dels seus membres eren fisiòcrates: un «impost únic» sobre la producció agrícola neta. Lavoisier havia treballat independentment en el problema i va presentar el seu propi estudi al comitè després d'una crítica dels càlculs anteriors. El seu punt de partida era que l'economia política havia fet avenços significatius en els conceptes abstractes i en les teories, però hi faltava la precisió empírica. A l'economia política li faltava l'aritmètica política per abreujar, i l'aritmètica política era el segell de l'estadista. Per obtenir el producte agrícola net, Lavoisier assumia que, generalment, la producció i el consum són iguals, perquè la balança exterior, a la llarga, tendeix a ser nul·la. Aquesta igualtat entre la producció i el consum és una idea que els fisiòcrates ja tenien, i que després formaria la Llei de Say. Però els passos clau fets per Lavoisier en aquesta direcció sembla que apunten a un altre possible origen: el principi de conservació que va usar en la química i que li havia estat proporcionat per la pràctica química des de Becher.

És possible que l'ús de les paraules «équilibre des productions et des consommations» («equilibri de les produccions i els consums»), la formulació normal del segle XIX de la Llei de Say, recordi aquest principi científic de química. Fins i tot en el cas de Lavoisier, els processos econòmics involucren processos naturals i químics, per la qual cosa els mateixos principis haurien de ser aplicats al món físic i al món social i econòmic. No obstant això, pot plantejar-se una objecció important a aquest punt de vista. Si el món econòmic es veu com un sistema equilibrat, com pot haver-hi un excedent, característic de la visió fisiòcrata? Potser Lavoisier estava seguint la idea mercantilista d'un joc de suma zero; però, de fet, es trobava en la línia dels fisiòcrates següents. La producció, com a procés natural, estava en equilibri, però implicava un sobrant físic perquè algunes entrades no es podien mesurar (per exemple, l'aire i l'aigua en la producció agrícola), i Lavoisier iden-

tificava així l'origen d'aquest excedent: «Les plantes obtenen de l'aire i de la terra tot el que elles necessiten per créixer». Per tant, traslladava a l'economia les seves idees químiques. Contràriament als seus èxits químics, els resultats de Lavoisier en l'economia política (o més precisament, en l'àritmètica política) no podien ser considerats revolucionaris, ni les seves idees en agronomia eren noves. Però en tots dos camps, Lavoisier va fer una pas important. En agronomia, va poder preveure l'evolució de la producció agrícola, si s'aplicaven les tècniques de la nova agronomia. En economia política, va ser capaç, juntament amb altres científics, de donar contingut empíric a les idees dels fisiòcrates. Però, com a punt més important, va proporcionar una visió que malauradament s'ha oblidat. Si es pren el món, físic o econòmic com un tot en què s'han de tenir en compte tots els components i tots els resultants, aviat s'arriba a una visió conservacionista que té en compte el mal ús o el malbaratament de recursos. No es pot fer servir la natura, els béns pretesament lliures, sense control, sense la seva comptabilització. La visió científica de Lavoisier, aplicada als processos productius, significaria una anàlisi econòmica molt més completa i acurada que la simple comptabilitat econòmica, massa pobre per a un món com el que habitem.

Bibliografia

- ARGEMÍ, LL.; LLUCH, E.; CARDOSO, J. L. (1995). «La diffusion de la physiocratie: quelques problèmes ouverts». A: *La diffusion internationale de la physiocratie (XVIII-XIX)*. Grenoble: PUG, p. 473-480.
- BEER, M. (1939). *An inquiry into Physiocracy*. Londres: Allen & Unwin.
- BENSAUDE-VINCENT, B. (1991). *Lavoisier*. París: Seuil.
- CANDELA, G.; PALAZZI, M. (eds.) (1979). *Dibattito sulla fisiocrazia*. Florència: Nuova Italia.
- CANTILLON, R. (1755). *Essai sur la nature du commerce en général*. Londres: Fletcher Gyles.
- CARTELIER, J. (1976). *Surproduit et Reproduction*. Grenoble: PUG.
- (1991). «L'économie politique de François Quesnay, ou l'utopie du Royaume Agricole». A: QUESNAY, F. *Physiocratie*. París: Flammarion, p. 9-64.
- DAIRE, E. (ed.) (1846). *Physiocrates*. París: Guillaumin.
- DUPONT DE NEMOURS, P. S. (1768). *De l'origin et des progrès d'une science nouvelle*. París: Dessaint.
- (1769). «Notice abrégé des différents écrits modernes qui ont concouru en France à former la science de l'économie politique». *Ephémérides du Citoyen*; t. I, p. XI-LI; t. II, p. V-XLVIII; t. III, p. V-XXX; t. IV, p. III-XXIV; t. V, p. V-XLVII; t. VI, p. 5-52; t. VIII, p. 5-38; t. IX, p. 5-78.
- ELTIS, W.; ELTIS, S. M. (1999). «Quesnay's advocacy of Government by constitutional monarchy». Documento presentado en *ESHET Annual Conference*. València.
- ELTIS, W. (1984). *The classical theory of Economic Growth*. Londres: MacMillan.
- ESTIENNE, Charles; LIEBAULT, Charles (1556). *Agriculture et maison rustique*. Lió: Jacques Du-Puys.
- FOLEY, E. (1973). «An origin of the Tableau Economique». *HOPE*, p. 121-150.
- FOX-GENOVESE, E. (1976). *The origins of Physiocracy*. Ithaca: Cornell U. Press.
- François Quesnay et la Physiocratie* (1958). París: INED.
- GILBERT, G. (1977). *Quesnay*. Milà: Etas.
- HIGGS, H. (1968). *The physiocrats*. Nova York: Kelley.

- KUCZYNSKI, M.; MEEK, R. L. (1972). *Quesnay's Tableau Économique*. Londres: MacMillan.
- LAVOISIER, A. L. (1894). «Résultats de quelques expériences d'agriculture et reflexions sur leurs relations avec l'économie politique». A: SCHELLE, G.; GRIMAU, E. *Lavoisier, statistique agricole et projets de reformes*. París: Guillaumin.
- (1988). *De la richesse territoriale du Royaume de France*. París: CTHS.
- LLUCH, E. (ed.) (1984). *Máximas generales de François Quesnay (Traducidas por Manuel Belgrano)*. Madrid: ICH.
- LLUCH, E.; ARGEMÍ, LL. (1994). «Physiocracy in Spain». *HOPE*, p. 613-627.
- MARX, K. (1963). *Theories of Surplus Value*. Moscú: Progress Publishers.
- MEEK, R. L. (1962). *The economics of Physiocracy*. Londres: Allen & Unwin.
- (1968). «Ideas, Events and Environment: The case of the French Physiocrats». A: EAGLY, R. V. (ed.): *Events, Ideology and Economic Theory*. Detroit: Wayne State U. Press, p. 44-58.
- MERCIER DE LA RIVIÈRE, P. P. (1910). *L'ordre naturell et essentiel des societés politiques*. París: Geuthen.
- MIRABEAU [Victor Riquetti] Marquis de (1756). *L'Ami des Hommes*, Avinyó.
- (1764). *Philosophie rurale*. Amsterdam: Libraires Associés.
- ONCKEN, A. (1888). *Oeuvres économiques et philosophiques de F. Quesnay*. París: Baer.
- PHILLIPS, A. (1955). «The Tableau Economique as a simple Leontiev model». *The Quarterly Journal of Economics*, p. 137-144.
- SCHUMPETER, J. (1954). *History of Economic Analysis*. Nova York: Oxford U. Press.
- STEINER, Ph. (1998). *La science nouvelle de l'économie politique*. París: PUF.
- TOCQUEVILLE, A. de (1973). *Notes et Fragments Inédits sur la Revolution*. París: Gallimard.
- (1973). *L'Ancien Régime et la Revolution*. París: Gallimard.
- TSURU, T. (1942). «On reproduction schemes». A: SWEEZY, P. (1942). *The theory of Capitalist Development*. Nova York: Monthly Review Press, p. 365-367.
- TURGOT, A. R. J. (1756). «Expansibilité». A: DIDEROT, D.; DALEMBERT, J. (ed.): *L'Encyclopedie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*. París: Briasson.
- VAGGI, G. (1987). *The economics of François Quesnay*. Londres: MacMillan.
- WARE, N. (1931). «The Physiocrats: a study in economic rationalization». *American Economic Review*, p. 607-619.
- WEULERSSE, G. (1968). *Le mouvement physiocratique en France (de 1756 a 1770)*. París: Mouton.